

Φιλοσοφικές και επιστημολογικές προϋποθέσεις της γλωσσολογικής έρευνας: Η περίπτωση των αναλύσεων της μορφολογίας της σύνθεσης στην ελληνική

Γιαννούλα Γιαννουλοπούλου

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ABSTRACT

This paper examines the philosophical and epistemological presuppositions underlying linguistic research, focusing on the application of different linguistic models to the analysis of compounding in Greek. It investigates the extent to which the adoption of particular linguistic models is informed by an explicit awareness of their philosophical and epistemological foundations and the methodological commitments that follow from them. To this end, it identifies and critically discusses the epistemological paradigms underpinning selected approaches to Greek morphology, including traditional analyses, the lexicalist approach and grammaticalization theory. The discussion draws on Itkonen's (2020) tripartite distinction among three models that have shaped linguistic theorizing: Newtonian mechanics, Darwinism and the axiomatic method. Within this framework, the paper evaluates the analytical affordances and limitations of the approaches under consideration and explores how their underlying assumptions shape linguistic description and explanation. It argues that explicit engagement with the philosophy of linguistics is essential to the critical evaluation and informed application of linguistic models, as well as to a clearer understanding of the theoretical commitments underlying morphological analysis.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: μορφολογική θεωρία, σύνθεση της ελληνικής, φιλοσοφία της γλωσσολογίας

1. Εισαγωγή

Η μελέτη της ιστορικής εξέλιξης των γλωσσικών και γλωσσολογικών σπουδών είναι μια «θεραπευτική» επιστήμη, καθώς καταδεικνύει ότι τα βασικά ερωτήματα της γλωσσολογίας, αλλά και της φιλοσοφίας της γλωσσολογίας, δεν προέκυψαν στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, αλλά διατυπώθηκαν πριν από αιώνες με τον τρόπο που αντιστοιχούσε στις ιστορικές συνθήκες κάθε εποχής. Στο πρώτο κείμενο ιστορίας των γλωσσικών μελετών της σύγχρονης νεοελληνικής γλωσσολογίας (Αναγνωστόπουλος 1927) αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ήδη από τους αλεξανδρινούς χρόνους το ερώτημα της σχέσης μεταξύ της λέξης και της έννοιας διαμόρφωσε διαφορετικές τάσεις και αντιτιθέμενα ρεύματα σκέψης:

Κατά τους χρόνους τούτους, το μέγα και πολυθρύλητον ζήτημα, το οποίον έγινεν αφορμή μακροχρονίων και οξυτάτων συζητήσεων και ερίδων και περί το οποίον ως περί πόλον περιεστράφη όλη σχεδόν η ανάπτυξις της αρχαίας ελληνικής Γραμματικής, ήτο το εξής: υπάρχει εν τη γλώσση *αναλογία* τις μεταξύ λέξεως και εννοίας ως νόμος και κανών απαράβατος ή μήπως αι λέξεις δεν εσχηματίσθησαν εν αρμονία προς τας εννοίας και ούτως επικρατεί ασυμφωνία, *ανωμαλία* μεταξύ του περιεχομένου της διανοίας και της γλωσσικής διατυπώσεώς του; Κατά την εξέτασιν του ζητήματος τούτου αι γνώμαι των αρχαίων Γραμματικών και φιλόλογων εδιχάσθησαν: οι μεν περί τον μέγαν φιλόλογον της Αλεξανδρείας Αρίσταρχον εδέχοντο την αναλογίαν, οι δε περί τον αντίπαλόν του και αρχηγόν της φιλογολικής Σχολής της Περγάμου, τον Κράτητα τον Μαλλώτην, διέβλεπον παντού ανωμαλίαν. Αναλογικοί και ανωμαλικοί ήριζον από του Γ' αι. π.Χ. μέχρι του Α' αι. μ.Χ. (Αναγνωστόπουλος 1927: 77-78)

Αιώνες πριν τη διατύπωση του αυθαίρετου του σημείου από τον Σωσσύρ και μάλιστα όχι σε φιλοσοφικά πλαίσια, αλλά σε φιλογολικά και γραμματικά, η διερώτηση για το ποια είναι η σχέση της γλώσσας με την έννοια –και κατ'επέκταση με την πραγματικότητα– οδηγούσε σε μακραίωνες έριδες μεταξύ «αναλογικών» και «ανωμαλικών». Η παραπάνω παράθεση χαρακτηριστικών αποσπασμάτων παλαιών διενέξεων αποτελεί μια έμμεση εισαγωγή στο αντικείμενο του παρόντος άρθρου, που

είναι η διερεύνηση των ιστορικών αλλά και των επιστημολογικών προϋποθέσεων της γλωσσολογικής έρευνας, και πιο συγκεκριμένα ορισμένων αναλύσεων της μορφολογίας για τη σύνθεση της νέας ελληνικής.

Η επίγνωση της ιστορικότητας των ερωτημάτων που τίθενται στη σύγχρονη γλωσσολογική έρευνα είναι απαραίτητη, κυρίως διότι σχετικοποιεί τις σύγχρονες απαντήσεις. Επομένως, προφυλάσσει από την απολυτότητα των θέσεων και την περιχαράκωση γύρω από επιστημονικά πρότυπα και μοντέλα και ενδέχεται να οδηγήσει στην ανεύρεση των επιστημολογικών προϋποθέσεων κάθε προτύπου γλωσσολογικής ανάλυσης. Η ανεύρεση επιστημολογικών προϋποθέσεων συναρτάται άμεσα με τη φιλοσοφία της γλωσσολογίας, γι' αυτό και στο παρόν κείμενο επιχειρείται μια πρώτη εξέταση των μορφολογικών ερευνών, λαμβάνοντας υπόψη τόσο ιστορικές όσο και επιστημολογικές διαστάσεις. Έχοντας επίγνωση του ότι δεν υπάρχει παράδοση στη νεοελληνική γλωσσολογική έρευνα παρόμοιων προσεγγίσεων, είναι αυτονόητο ότι η παρούσα συμβολή δεν μπορεί παρά να έχει ελλείψεις. Σύμφωνα με τον Nefdt (2019: 1):

Η φιλοσοφία της γλωσσολογίας είναι ένα πλούσιο φιλοσοφικό πεδίο που εμπλέκει μεταξύ άλλων τη φιλοσοφία της επιστήμης, της γλώσσας και του νου. Παραδοσιακά, το πεδίο έχει ασχοληθεί με ζητήματα οντολογίας και επιστημολογίας της γλωσσικής ικανότητας, δηλαδή πώς συμβαίνει να «γνωρίζουμε» τις φυσικές μας γλώσσες. Αυτή η τελευταία προσέγγιση γενικά ακολούθησε την κυρίαρχη (γενετική) προσέγγιση στη θεωρητική γλωσσολογία ως προς την εστίαση, σε μεγάλο βαθμό, στη σύνταξη ως το κεντρικό συστατικό της γλωσσικής ικανότητας, η οποία κατανοείται ως μια διακριτή περιοχή του νου/εγκεφάλου που σχετίζεται με τη γλώσσα. Πρόσφατα, ωστόσο, οι φιλόσοφοι έχουν επικεντρώσει την προσοχή τους πέρα από αυτές τις συζητήσεις, στα επιστημονικά θεμέλια του πεδίου, τα οποία περιλαμβάνουν τη θεμελίωση της σημασιολογίας, της επιστημονικής προτυποποίησης και τη θεωρητική βαρύτητα πολλαπλών φορμαλισμών της γραμματικής.

Στην παρούσα έρευνα ακολουθείται η οπτική που θεωρεί τη φιλοσοφία της γλωσσολογίας αδιαχώριστη από τη μεθοδολογία της γλωσσολογίας. Όπως τονίζει ο Itkonen (2013: 747), «η φιλοσοφία της γλωσσολογίας δεν πρέπει να συγχέεται με τη φιλοσοφία της γλώσσας [...]. Αυτές οι δύο αλληλεπικαλύπτονται στη σημασιολογία. Ωστόσο, για τη φιλοσοφία της γλωσσολογίας η φωνολογία είναι εξίσου σημαντική με τη σημασιολογία, ενώ η φιλοσοφία της γλώσσας (όπως χρησιμοποιείται ο όρος) δεν δείχνει κανένα ενδιαφέρον για τη φωνολογία».

Υπό αυτήν τη θεώρηση θα κινηθεί η παρούσα έρευνα, επιχειρώντας να διακρίνει τα επιστημολογικά παραδείγματα που υπόκεινται στις συγκεκριμένες μορφολογικές αναλύσεις της ελληνικής. Σημείο αναφοράς για τη διερεύνηση αυτή αποτελεί η τριμερής διάκριση του Itkonen (2020) για τα τρία είδη μοντέλων που έχουν επηρεάσει τη γλωσσολογική θεωρία: τη νευτώνεια μηχανική (Newtonian mechanics), το δαρβινισμό (Darwinism) και την αξιωματική μέθοδο (axiomatics). Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, οι γλωσσολογικές θεωρίες που επηρεάζονται από τη νευτώνεια μηχανική επιχειρούν να αναλύσουν το γλωσσικό φαινόμενο ακολουθώντας μεθοδολογίες των θετικών επιστημών και επιδιώκοντας τη διατύπωση νόμων ντετερμινιστικής φύσεως, γενικής ισχύος, χωρίς κενά και εξαιρέσεις. Εκείνες που επηρεάζονται από το δαρβινισμό, θεωρούν ότι «η βιολογία είναι πολύ περισσότερο ρεαλιστική μεταφορά για τη γλωσσολογία από ό,τι είναι η φυσική» (Γινόη 1984: 24) και αναλύουν το γλωσσικό φαινόμενο με όρους τυχαίας μεταλλαγής (random mutation), φυσικής επιλογής (natural selection), ατομικής καινοτομίας (individual innovation) και κοινωνικής αποδοχής (social acceptance). Τέλος, οι θεωρίες που στηρίζονται στην αξιωματική μέθοδο επιχειρούν να διατυπώσουν από

σαφώς διατυπωμένα αξιώματα (π.χ. τα 13 αξιώματα και τους 50 ορισμούς του Bloomfield (1957 [1926]) γενικευτικούς κανόνες για τη γραμματική της γλώσσας.

2. Η μορφολογία ως επίπεδο γλωσσικής ανάλυσης

2.1. Σχολές και ρεύματα μορφολογικής ανάλυσης

Η διάκριση της γλωσσολογικής ανάλυσης σε επίπεδα έχει σε γενικές γραμμές την αφετηρία της στο δομισμό, αν και ορισμένα από αυτά εξετάζονταν αρκετά πριν από αυτόν. Ειδικά ο όρος *μορφολογία* αποδίδεται στον Johann Wolfgang von Goethe, ο οποίος τον δημιούργησε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα σε βιολογικά συμφραζόμενα (Aronoff & Fudeman 2011). Χρησιμοποιείται –εκτός της γλωσσολογίας– στη βιολογία και συνήθως αναφέρεται στη μορφή και τη δομή των οργανισμών, καθώς και τη γεωλογία, όπου αναφέρεται στη διαμόρφωση και την εξέλιξη των εδαφών.

Στη γλωσσολογία η μορφολογία είναι το επίπεδο μελέτης της εσωτερικής δομής των λέξεων, οι διάφορες όμως θεωρητικές προσεγγίσεις αντιμετωπίζουν με διαφορετικό τρόπο την αυτονομία του ή τη βαρύτητά του. Και στη μορφολογία, όπως και στο σύνολο της γλωσσολογικής θεωρίας, η σύγχρονη επιστήμη δεν εκκινεί εκ του μηδενός, ακόμη κι όταν παρουσιάζει τα πορίσματά της ως απολύτως καινοτόμα. Η γραμματική παράδοση είχε θέσει παρόμοια με τη σύγχρονη επιστήμη ερωτήματα, με τον τρόπο που αντιστοιχούσε σε κάθε εποχή. Όπως αναφέρει ο Blevins (2013: 375):

Τα δύο κυρίαρχα μορφολογικά μοντέλα που αναπτύχθηκαν στη σύγχρονη εποχή μπορούν να ανιχνεύσουν την καταγωγή τους στις αρχαίες ινδο-ευρωπαϊκές γραμματικές παραδόσεις. Τα μπλουμφιλντιανά μοντέλα έχουν τις απώτερες ρίζες τους στη σανσκριτική γραμματική παράδοση, ειδικά όπως αντιπροσωπεύονται στο έργο του Panini. Αυτά τα μοντέλα υιοθετούν μια οπτική βασισμένη σε σχηματιστικά στοιχεία, στην οποία το κεντρικό αναλυτικό καθήκον της μορφολογίας περιλαμβάνει την αποσυναρμολόγηση των λέξεων σε διατάξεις των μονάδων που είναι μικρότερες από τη λέξη. Αντίστοιχα, τα σύγχρονα μοντέλα που είναι βασισμένα στη λέξη βρίσκονται στο τέλος μιας συνεχόμενης παράδοσης που προέκυψε από τις πρώτες απόπειρες αρχικά να περιγραφεί και στη συνέχεια να διδαχτεί η γραμματική της αρχαίας ελληνικής και της λατινικής. Αυτά τα μοντέλα προβάλλουν τη μορφολογική ανάλυση πρωτίστως πάνω από το επίπεδο της λέξης και θεωρούν τη συσχέτιση των λέξεων με παραδείγματα ή άλλα σύνολα λέξεων ως το θεμελιώδες μορφολογικό καθήκον.

Στη γενική γλωσσολογική θεωρία η μορφολογία και η θέση της δεν υπήρξε πάντοτε σταθερή. Όπως υποστηρίζουν οι Scalise & Guevara (2005: 148), «Στην οργάνωση της γλωσσολογικής θεωρίας, η μορφολογία είναι μια ενδιάμεση ειδίκευση μεταξύ της φωνολογίας και της σύνταξης. Στο πέρασμα των χρόνων, η σχέση της μορφολογίας με αυτά τα δύο πεδία έρευνας έχει αλλάξει ουσιωδώς πολλές φορές».

Όμως, τι εξετάζει πραγματικά η μορφολογία; Σε τι αντιστοιχούν οι διαφορετικές θεωρήσεις της ίδιας της μορφολογίας αλλά και κυρίως της σχέσης της με άλλα επίπεδα ανάλυσης; Ή –σε τελευταία ανάλυση– γιατί υπάρχει η μορφολογία; Επιπλέον, ποιες άλλες θεωρήσεις υπάρχουν πέρα από τις εσωτερικές διενέξεις της γενετικής θεωρίας μεταξύ λεξικαλισμού και μη ή μεταξύ ισχυρού και ασθενούς λεξικαλισμού;

Ο Carstairs-McCarthy (2010: 22) σε μια ιδιαίτερα διεισδυτική ανάλυση της θεωρίας της μορφολογίας, αλλά και της μορφολογίας ως τομέα, διατυπώνει ως κεντρικά ερωτήματα της σχετικής συζήτησης τα εξής:

α) γιατί υπάρχει η διάκριση μορφολογίας και σύνταξης; και

β) με δεδομένο ότι υπάρχει η διάκριση μορφολογίας και σύνταξης, πώς αυτές αξιοποιούνται αντιστοίχως;

Οι διαφορετικές απαντήσεις των διαφορετικών προσεγγίσεων στα παραπάνω ερωτήματα, εκτός του ότι βρίσκονται στον πυρήνα της μελέτης της γραμματικής, αλλά και της γλώσσας, είναι αποκαλυπτικές και για τις επιστημολογικές προϋποθέσεις κάθε μοντέλου, κάτι που είναι ο βασικός στόχος της παρούσας εργασίας.

Σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Carstairs-McCarthy (2010), η πρώτη κατηγορία προσεγγίσεων της γενετικής θεωρίας είναι εκείνη που αντιμετωπίζει τη «μορφολογία ως σύνταξη κάτω από το επίπεδο της λέξης» και στην ουσία δεν αναγνωρίζει την ανάγκη ύπαρξης περισσότερων από ένα συστημάτων στη γραμματική. Κατ' επέκταση, δεν αναγνωρίζει την αυτονομία της μορφολογίας, αλλά επιδιώκει την αναγωγή των μορφολογικών κανόνων σε συντακτικούς. Χαρακτηριστικές εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος είναι η Selkirk (1982) με τον εύλωτο τίτλο του έργου της *The Syntax of Words*, η Lieber (1983, 1987, 1988, 1992) και ο Emonds (2002). Όπως πολύ εύλογα διατυπώνει το ερώτημα και την κριτική του ο Carstairs-McCarthy (2010: 23), «ακόμη και αν η μορφολογία είναι δομημένη ως μια εκδοχή της σύνταξης, γιατί διαφέρει τόσο ουσιωδώς από άλλα είδη σύνταξης;».

Η δεύτερη κατηγορία προσεγγίσεων είναι εκείνη που εμπνέεται από το «Μινιμαλιστικό Πρόγραμμα» του Chomsky (1993), σύμφωνα με την οποία «ορισμένες πλευρές της μορφολογίας χρειάζονται για να επαναφέρουν στη γραμματική ένα είδος 'τελειότητας', το οποίο κινδυνεύει να χάσει εξαιτίας της σύγκρουσης ανάμεσα στο πώς η γλώσσα είναι δομημένη, στη θεμελιώδη σημασία της και στο για ποιο σκοπό χρησιμοποιείται» (όπ. π.: 30). Η αντίληψη αυτή αντιμετωπίζει τη μορφολογία ως οδηγό για τη συντακτική μετατόπιση. Επομένως, ενδιαφέρεται για χαρακτηριστικά κλίσης που σχετίζονται με συντακτικά φαινόμενα, αλλά αφήνει εκτός εξέτασης άλλα χαρακτηριστικά κλίσης (και άλλων μορφολογικών διαδικασιών) που δεν εμπλέκονται στη σύνταξη. Ως παράδειγμα αυτών, ο Carstairs-McCarthy (2010: 34-35) αναφέρει τον πληθυντικό αριθμό στη γλώσσα Afrikaans, όπου δεν υπάρχει υποχρεωτική συμφωνία όπως σε αρκετές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, π.χ. *hierdie boek* «αυτό το βιβλίο», *hierdie boeke* «αυτά τα βιβλία». Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ως τέτοιο παράδειγμα τη δήλωση του γένους στην ελληνική, η οποία πραγματοποιείται με την κλίση, αλλά δεν εμπλέκεται με άλλο τρόπο στη σύνταξη της πρότασης. Επομένως, είναι εύκολα κατανοητό ότι η αναγωγή της μορφολογίας σε «βοηθό» της σύνταξης δεν μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα γιατί υπάρχει η μορφολογία. Σε αυτού του τύπου τη θεώρηση, βέβαια, επανέρχεται το κεντρικό επιστημολογικό ερώτημα από πού προκύπτει η πεποίθηση περί της «τέλειας γραμματικής», όταν αυτή δεν μπορεί να τεκμηριωθεί από τα δεδομένα της γλωσσικής χρήσης ή –αλλιώς διατυπωμένο– γιατί είναι αναγκαία αυτή η απριωριστική παραδοχή της «τέλειας γραμματικής» για να ερμηνεύσουμε τα γλωσσικά δεδομένα.

Στην τρίτη κατηγορία θεωρητικών προσεγγίσεων της μορφολογίας ο Carstairs-McCarthy (2010) εντάσσει εκείνες που δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην ανάλυση των δεσμευμένων αντικειμένων. Ως βασικός εκπρόσωπος αυτών των προσεγγίσεων αναφέρεται ο Anderson (2005), που στηρίζεται σε παλαιότερες εργασίες του Zwicky (1977) και της Klavans (1985). Ο Anderson υποστηρίζει ότι συγκεκριμένα φαινόμενα, όπως π.χ. το κτητικό -s της αγγλικής, εκφράζουν γραμματικό περιεχόμενο, αλλά όχι στο επίπεδο της λέξης αλλά σε εκείνο της πρότασης, όπως π.χ. στο [Fred]'s taste in wallpaper «Το γούστο του Φρεντ στην ταπετσαρία». Η προσέγγιση αυτή, δηλαδή, επιχειρεί να κάνει το ακριβώς αντίθετο απ' ό,τι η προσέγγιση της Lieber. Υποστηρίζει ότι οι αρχές της μορφολογίας μπορούν να παίζουν ρόλο στη δομή της πρότασης. Όπως διατυπώνει ο Carstairs-McCarthy (όπ. π.: 36), «μια επιτυχής συσχέτιση ανάμεσα στη μορφολογία και τη δεσμευτικότητα θα άμβλυνε το επείγον του ερωτήματος γιατί υπάρχουν δύο πρότυπα γραμματικής οργάνωσης αντί για ένα». Ωστόσο, η μορφολογία δεν αποτελείται μόνο από

δεσμευμένα αντικείμενα και, σε κάθε περίπτωση, ο περιορισμός σε αυτά δεν απαντά στο ερώτημα της ύπαρξης της μορφολογίας ως αυτόνομου τομέα.

Η τέταρτη κατηγορία προσεγγίσεων είναι εκείνη που θεωρεί τη μορφολογία ως λεξική δομή. Πρόκειται για τη δημοφιλή στο χώρο της γενετικής θεωρίας συζήτηση περί λεξικαλισμού. Στα πλαίσια της γενετικής γλωσσολογίας η συζήτηση περί της σχέσης μεταξύ των μορφολογικών και των συντακτικών κανόνων μορφοποιήθηκε ως Λεξικαλιστική Υπόθεση ή Λεξικαλισμός (Lexicalist Hypothesis, Lexicalism) και οδήγησε σε δύο τάσεις: τον ισχυρό λεξικαλισμό και τον ασθενή λεξικαλισμό. Ο όρος λεξικαλιστική υπόθεση (ή λεξικαλισμός) αναφέρεται στην προσέγγιση με βάση την οποία οι διαδικασίες σχηματισμού των λέξεων (κυρίως η σύνθεση και η παραγωγή) θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται ως ανεξάρτητες από τους συντακτικούς κανόνες της γραμματικής. Αυτές οι διαδικασίες θεωρούνται ότι καθορίζονται από λεξικούς κανόνες, οι οποίοι λειτουργούν σε προ-συντακτικό συστατικό, στο Λεξικό. Στα πλαίσια της γενετικής θεωρίας δύο σημαντικά άρθρα σηματοδοτούν την στροφή προς τον λεξικαλισμό: το *Remarks on Nominalization* (1970) του Chomsky και το *Prolegomena to a Theory of Word Formation* (1973) του Halle.

Ήδη πριν τη γενετική θεωρία, στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ο Bloomfield (1933: 274) όριζε το Λεξικό ως «μια λίστα βασικών ανωμαλιών» (a list of basic irregularities). Πιο πρόσφατα, οι Di Sciullo & Williams (1987: 3) καταλήγουν στην εύγλωττη μεταφορά: «το λεξικό είναι σαν μια φυλακή –περιέχει μόνο τους παράνομους (lawless) και το μόνο κοινό πράγμα που έχουν οι τρόφιμοί της είναι η ανομία (lawlessness)». Το γεγονός ότι το παλιό ερώτημα της σχέσης λέξεων και κανόνων συζητείται στο πλαίσιο της γενετικής θεωρίας δεν το καθιστά ευκολότερο. Αντιθέτως, αυτή η απολύτως εσωτερική της θεωρίας συζήτηση μπορεί να είναι συσκοτιστική όσον αφορά κρίσιμες διαστάσεις του θέματος. Γι' αυτό και μη γενετιστικές, αλλά λειτουργιστικές προσεγγίσεις (π.χ. Bybee 1985), οι οποίες θέτουν τη σχέση λεξικής και γραμματικής σημασίας στο επίκεντρο της μορφολογικής θεωρίας είναι περισσότερο ικανές να δια φωτίσουν τα όρια, αλλά και τις επικαλυπτόμενες περιοχές μεταξύ σύνταξης και μορφολογίας, διαρρηγνύοντας τον φαύλο κύκλο της ιεραρχικής δόμησης των επιπέδων ανάλυσης.

Στην πέμπτη κατηγορία προσεγγίσεων ο Carstairs-McCarthy (2010) εντάσσει τις μη γενετικές προσεγγίσεις, τις οποίες όμως περιγράφει συλλήβδην ως διαχρονικές ή ιστορικές και θεωρεί ότι αντιμετωπίζουν τη μορφολογία ως «τα συντρίμια της γλωσσικής αλλαγής». Σε αυτές τις προσεγγίσεις αποδίδει την κοινή –υπόρρητη συνήθως– αντίληψη ότι «όλα τα μορφολογικά φαινόμενα μπορούν να ανιχνευτούν σε αρχαία φαινόμενα που υπήρξαν εντελώς μη μορφολογικά, και συμπεριλάμβαναν μόνο σύνταξη ή φωνολογία» (όπ. π.: 46). Επομένως, ως τέτοιες προσεγγίσεις θεωρεί εκείνες της γραμματικοποίησης (Heine et al. 1991, Hopper & Traugott 2003), αλλά και εκείνη του Givón (1971) με το γνωστό απόφθεγμα «Η μορφολογία του σήμερα είναι η σύνταξη του χτες». Είναι ενδιαφέρον ότι ο Carstairs-McCarthy δεν αποδίδει κάποιον άλλο θεωρητικό χαρακτηρισμό στις αναλύσεις με βάση τη γραμματικοποίηση, π.χ. δεν τις χαρακτηρίζει ως λειτουργισμό. Τις θεωρεί όλες διαχρονικές προσεγγίσεις και τις συνεξετάζει ακόμα και με τις απόψεις των Νεογραμματικών του τέλους του 19ου αιώνα για τους φωνολογικούς νόμους. Πιθανόν αυτό να οφείλεται στην ετερογένεια των γλωσσολόγων της γραμματικοποίησης ως προς τη θεωρητική τους συγκρότηση ή, πιο απλά, στα κριτήρια προσδιορισμού του τι είναι θεωρία στο πλαίσιο της σύγχρονης γλωσσολογίας.

Ωστόσο, η κριτική του Carstairs-McCarthy (2010: 50) για τις διαχρονικές προσεγγίσεις είναι βάσιμη: «Η γραμματικοποίηση μπορεί να παράσχει πολλά παραδείγματα του πώς η μορφολογία αξιοποιείται στη γλωσσική αλλαγή. Εντούτοις,

είναι τελείως συμβατή με ένα ιδεατό τύπο γλώσσας στον οποίο δεν υπάρχει καθόλου μορφολογία (ή στον οποίο όλες οι γλώσσες είναι του ‘απομονωτικού’ τύπου). Άρα, δύσκολα μπορεί να εξηγήσει πλήρως την προέλευση της μορφολογίας ως ενός προτύπου γραμματικής οργάνωσης διακριτού από την σύνταξη».

Η μόνη ρητή αναφορά που γίνεται σε μη γενετικό θεωρητικό μοντέλο από τον Carstairs-McCarthy (2010: 54) αφορά τη Φυσική Μορφολογία (Natural Morphology) (Dressler 1985), σύμφωνα με την οποία όλα τα μορφολογικά συστήματα τείνουν στην κατάσταση «μια μορφή – μια σημασία», ακόμη κι αν δεν την φτάνουν ποτέ, διότι άλλες τάσεις, τόσο εντός όσο και εκτός μορφολογίας, συγκρούονται με αυτήν.

Η διεξοδική παρουσίαση των μορφολογικών προσεγγίσεων από τον Carstairs-McCarthy –παρόλο που εμμένει στις γενετικές προσεγγίσεις– καταλήγει στο ότι τα βασικά ερωτήματα γιατί υπάρχει η μορφολογία και σε τι διαφέρει από τη σύνταξη παραμένουν αναπάντητα, ένας γρίφος, ο οποίος δεν μπορεί να επιλυθεί απλώς με τους χαρακτηρισμούς «πυρήνας» και «περιφέρεια» της γραμματικής, όπως γίνεται από τον Chomsky (1986) και με την τοποθέτηση της μορφολογίας στην περιφέρεια. Όπως σωστά το διατυπώνει ο Carstairs-McCarthy (2010: 56), «με την εισαγωγή μιας διάκρισης ορολογίας (όπως πυρήνας και περιφέρεια), δεν μπορεί κάποιος να δείξει ένα εμπειρικό συμπέρασμα». Ο ίδιος ο Carstairs-McCarthy επιχειρεί να δώσει μια άλλου τύπου απάντηση στα κεντρικά ερωτήματα, βασισμένη στην εξέλιξη της μορφολογίας και σε αναλογίες με τη βιολογία και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «η γραμματική (ένα προϊόν του ανθρώπινου εγκεφάλου) κάνει καλά τη δουλειά της», αλλά στις περισσότερες γλώσσες αυτό περιλαμβάνει «το άκομψο ζευγάρι της σύνταξης από τη μια πλευρά με μια υπερτροφική συσσώρευση συσκευών αποφυγής της συνωνυμίας, από την άλλη» (όπ. π.: 234-235).

Ξεπερνά τους στόχους της παρούσας εργασίας η εξαντλητική κριτική στις προαναφερθείσες απόψεις ή σε εκείνη του Carstairs-McCarthy. Δεν μπορεί όμως παρά να επισημανθεί η ομοιότητα του συμπεράσματος του Carstairs-McCarthy με την άποψη τόσο του Bloomfield (1933: 274) για το Λεξικό ως «μια λίστα βασικών ανωμαλιών», όσο και των Di Sciullo & Williams (1987: 3) για το Λεξικό ως «μια φυλακή». Επομένως, ίσως θα είχε νόημα να θέσουμε τα ερωτήματα εκτός των παραδοχών κανονικότητας και ιδιοσυγκρασιακότητας ή, αλλιώς, να αναρωτηθούμε για τον τρόπο με τον οποίο η γλωσσολογική θεωρία ορίζει τι είναι κανονικό και τι πλεονάζον ή ιδιοσυγκρασιακό. Να επιμείνουμε δηλαδή όχι μόνο στη διάκριση και τα όρια, αλλά και τις αλληλεπικαλυπτόμενες περιοχές μεταξύ σύνταξης και μορφολογίας, διαρρηγνύοντας τον φαύλο κύκλο της ιεραρχικής δόμησης των επιπέδων ανάλυσης. Επιπλέον, να δούμε τη Γραμματική –άρα και τη μορφολογία– όχι ως προϊόν μόνο του ανθρώπινου εγκεφάλου, αλλά και ως προϊόν των ομιλητών και της αλληλεπίδρασής τους στο χρόνο, δηλαδή ως κοινωνικό και ιστορικό παράγωγο.

2.2. Η μορφολογία στην έρευνα της ελληνικής

Μία από τις πρώτες εργασίες συγκέντρωσης και καταγραφής των γλωσσολογικών σπουδών της σύγχρονης εποχής στην Ελλάδα είναι εκείνη του Μπαμπινιώτη (1983), στην οποία περιλαμβάνονται οι κυριότερες έρευνες περίπου μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970. Σε αυτήν την εργασία, όπου παρουσιάζονται οι έρευνες κατά τομέα, η μορφολογία εντάσσεται στο υποκεφάλαιο «Μορφοσύνταξη» και σε αυτό αναφέρονται αρκετές μελέτες και μάλιστα ανάλογα με το θεωρητικό πρότυπο που ακολουθούν. Αναφέρονται εργασίες της παραδοσιακής προσέγγισης, εργασίες δομιστικά προσανατολισμένες, άλλες που ακολουθούν το πρότυπο «Στοιχείο και Διάταξη», ενώ ως σαφώς ενταγμένη στο γενετικό μετασχηματιστικό μοντέλο αναφέρεται η εργασία της Μαλικούτη-Drachman *Μετασχηματιστική μορφολογία του νεοελληνικού ονόματος* (1970). Αξίζει να σημειωθεί

ότι ο Μπαμπινιώτης αναφέρεται στην «πολύ ενδιαφέρουσα σήμερα μορφοσυντακτική περιοχή της παραγωγής και συνθέσεως, που συγκεντρώνει το ευρύτερο ενδιαφέρον των γλωσσολογικών ερευνών τα τελευταία χρόνια» (όπ.π.: 221) και διαπιστώνει ότι έχουν γίνει λίγα πράγματα. Σε αυτά τα λίγα εντάσσει τη *Νεοελληνική Γραμματική* του Τριανταφυλλίδη (1941), τις μελέτες του Ανδριώτη για τη σύνθεση, καθώς και ετυμολογικό λεξικό του (1967), την εργασία του Παπαγεωργίου (1977) για την παραγωγή και τη σύνθεση λέξεων, τη διδακτική μελέτη του Θαβώρη (1969) για την παραγωγή ουσιαστικών από επίθετα και μετοχές, καθώς και τη διατριβή του Μπαμπινιώτη (1969) για τον δια συνθέσεως υποκορισμό και το αντίστοιχο έργο του Μηνά (1978) για τα μεγεθυντικά της νέας ελληνικής.

Το ενδιαφέρον αυτής της καταγραφής του Μπαμπινιώτη (1983) –εκτός από την αυτονόητη αξία της καταγραφής των γλωσσολογικών ερευνών– έγκειται στο ότι κατατάσσει τις έρευνες τόσο κατά το ειδικό αντικείμενό τους όσο και κατά το θεωρητικό πρότυπο που ακολουθούν, καθώς και στον εντοπισμό της σπουδαιότητας της παραγωγής και της σύνθεσης (παρ' όλες τις λίγες σχετικά έρευνες που υπήρχαν) ως μορφοσυντακτικών περιοχών. Είναι δηλαδή ενήμερη η ελληνική γλωσσολογική κοινότητα της εποχής για το κεντρικό θέμα της σχέσης ανάμεσα στη μορφολογία και τη σύνταξη, για το ερώτημα που, όπως προαναφέρθηκε, ο Carstairs-McCarthy (2010: 22) διατυπώνει ως εξής: γιατί υπάρχει η διάκριση μορφολογίας και σύνταξης και με δεδομένο ότι υπάρχει η διάκριση μορφολογίας και σύνταξης, πώς αυτές αξιοποιούνται αντιστοίχως.

Είκοσι χρόνια μετά την εργασία του Μπαμπινιώτη, η Ralli (2003) συνθέτει μια εργασία για την κατάσταση των μορφολογικών σπουδών της ελληνικής, σαφώς πιο εξειδικευμένη, αφού η έρευνα για τη μορφολογία της νέας ελληνικής σημείωσε ανάπτυξη, αλλά και πιο προσδεσμένη στη γενετική θεωρία, όπως δηλώνει ρητά. Η Ralli παρουσιάζει τις μορφολογικές έρευνες ταξινομημένες κατά τη μορφολογική διαδικασία (κλίση, παραγωγή, σύνθεση), αλλά και εστιάζοντας σε φαινόμενα που έχουν απασχολήσει τη μορφολογική θεωρία (π.χ. ρηματική αύξηση, αλλομορφία συσχετισμένη με την κλίση, συνδυαστικό φωνήεν στη σύνθεση κ.ά.). Η Ralli σε όλες τις εργασίες της ακολουθεί τον «ισχυρό λεξικαλισμό», καταλήγοντας στο ότι η μορφολογία είναι «ένας τομέας που πάντοτε ισορροπούσε μεταξύ φωνολογίας και σύνταξης και ακόμη αγωνίζεται για μια δική της θέση στη θεωρία της γραμματικής» (όπ. π., 29).

Πιο πρόσφατα, οι Koutsoukos & Efthymiou (2023) πραγματοποιούν λεπτομερή περιγραφή της κατάστασης των μορφολογικών σπουδών με επικέντρωση στην παραγωγική μορφολογία και καταλήγουν ότι «Η μορφολογία της νέας ελληνικής είναι ένα πεδίο μελέτης που αξίζει ιδιαίτερη προσοχή. Αρκετές μελέτες έχουν διαφωτίσει τη βαρύτητα του σχηματισμού των λέξεων στη νέα ελληνική για την κατανόηση του πώς λειτουργεί η μορφολογία καθώς και για το ποια είναι η σχέση μεταξύ της μορφολογίας με τα άλλα συστατικά της γραμματικής» (όπ.π.: 251).

2.3. Η μελέτη της σύνθεσης της νέας ελληνικής

Στη συνέχεια, θα επικεντρωθώ στη μελέτη της σύνθεσης της νέας ελληνικής, επιχειρώντας να αναδείξω το επιστημολογικό υπόβαθρο που υπόκειται σε ορισμένες χαρακτηριστικές έρευνες επί της σύνθεσης της νέας ελληνικής.

Είναι γνωστό ότι η σύνθεση λέξεων είναι μια μορφολογική διαδικασία διαρκώς παρούσα στη διαχρονία της ελληνικής, με τα παλαιά πρότυπα σύνθεσης να διατηρούνται σε μεγάλο βαθμό και νέα πρότυπα σύνθεσης να αναδύονται κατά τη μεσαιωνική ελληνική (βλ., μεταξύ άλλων, Τσερεπής 1902, Meillet 1920, Anastassiadou 1980, Ράλλη 2007, Ralli 2013). Όπως αναφέρει εισαγωγικά η Ralli (2013), «η σύνθεση δεν εμφανίστηκε με την ίδια συχνότητα σε όλες τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Ενώ ήταν ιδιαίτερα παραγωγική στη σανσκριτική και την αρχαία ελληνική, χρησιμοποιείτο σπάνια

στη χεττιτική και δεν ήταν ιδιαίτερα παραγωγική στη λατινική». Ιδιαίτερα κατά τη μεσαιωνική ελληνική, η πορεία του γλωσσικού συστήματος προς αυξημένη αναλυτικότητα και παρατακτικές δομές ώθησε την δημιουργία παρατακτικών συνθέτων, π.χ. *καρυδοκουκουνάρια*, *πηγαινοέρχομαι*. Οι έρευνες για τη σύνθεση λέξεων στις διαλέκτους (μεταξύ άλλων, Manolessou & Tsolakidis 2009, Ανδρέου & Κολιοπούλου 2011, Λυριωτάκης 2021) επιβεβαιώνουν την επίδοση της μορφολογικής διαδικασίας της σύνθεσης στις διαλέκτους.

Τα βασικά ερωτήματα στα οποία επικεντρώνονται οι μελέτες για τη σύνθεση είναι: α) η λεξική κατηγορία συνθετικών και συνθέτων, β) η σχέση μεταξύ των συνθετικών, γ) το συνδετικό φωνήεν, δ) η γενικότερη σχέση μεταξύ της μορφολογίας και της σύνταξης, όπως αναδεικνύεται από τη σύνθεση λέξεων, καθώς και η αυτονομία ή μη της μορφολογίας (κυρίως στο πλαίσιο της γενετικής θεωρίας και του λεξικαλισμού που προαναφέρθηκε). Η πλειονότητα των ερευνών είναι αφενός συγχρονικά προσανατολισμένη –παρόλο που δεν λείπουν και διαχρονικές μελέτες, όπως π.χ. της Anastassiadou (1980) ή των Manolessou & Tsolakidis (2009) μεταξύ άλλων– αφετέρου εμμένει στα δομικά χαρακτηριστικά των συνθέτων, είτε αυτά είναι μονολεκτικά είτε πολυλεκτικά. Υπάρχουν, ωστόσο, και έρευνες που δεν ακολουθούν την γενετική προσέγγιση στη μορφολογία (σε όποια εκδοχή της), αλλά ανιχνεύουν άλλες διαστάσεις. Μια αξιοσημείωτη τέτοια περίπτωση είναι οι εργασίες της Christofidou (1994, 1997) για τα πολυλεκτικά σύνθετα που εντάσσονται στο πλαίσιο της Φυσικής Μορφολογίας, λαμβάνοντας υπόψη και κειμενογλωσσικά χαρακτηριστικά.

Σε γενικές γραμμές, η σύγχρονη γλωσσολογική έρευνα στη χώρα μας, όπως διαμορφώθηκε από τη δεκαετία του 1980 και μετά, ακολουθεί αυστηρό καταμερισμό ανάμεσα στη μελέτη του συστήματος (εκεί ανήκουν και οι μορφολογικές διαδικασίες, όπως η σύνθεση) και στη μελέτη κοινωνιογλωσσικών χαρακτηριστικών. Ο καταμερισμός αυτός δεν είναι ελληνική πρωτοτυπία, αλλά αποτέλεσε διεθνώς συστατικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης γλωσσολογίας. Πρόκειται για χαρακτηριστικό, ωστόσο, που τίθεται από πολλούς σύγχρονους ερευνητές σε αμφισβήτηση, εκκινώντας από μελέτες, όπως της Bybee για τη σχέση γλωσσικής χρήσης και γλωσσικού συστήματος και φτάνοντας σε απόψεις, όπως του Ziem (2015) για την Κοινωνικά Δομηματική Γραμματική (social construction Grammar).

Το ενδιαφέρον παραμένει ότι η παλιότερη ελληνική γλωσσολογική έρευνα των δεκαετιών του 1950 και του 1960 για τη σύνθεση (π.χ. Ανδριώτης 1956) θεωρούσε τη συνεξέταση συστημικών και κοινωνιογλωσσολογικών χαρακτηριστικών αυτονόητη. Σε παλαιότερες έρευνές μου έχω συζητήσει τις σημασιολογικές διαστάσεις της σύνθεσης και κυρίως τη βαρύτητα των μεταφορικών σημασιών (Γιαννουλοπούλου 2001), καθώς και τον ρόλο της διαχρονίας με την έννοια της «μορφολογικής ηλικίας» για την ανάλυση των συνθέτων (Giannouloroulou 2015). Πιο πρόσφατα, επιχείρησα να περιγράψω τις κοινωνιογλωσσικές διαστάσεις της σύνθεσης (Γιαννουλοπούλου 2023).

3. Οι μορφολογικές έρευνες για τη σύνθεση της νέας ελληνικής υπό την τριμερή διάκριση του Itkonen (2020)

3.1. Νομολογικές αναλύσεις ή ερμηνεία;

Όπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα με τον Itkonen (2020), η γλωσσολογική θεωρία έχει επηρεαστεί από τρία είδη μοντέλων: τη νευτώνεια μηχανική, το δαρβινισμό και την αξιωματική μέθοδο. Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, οι γλωσσολογικές θεωρίες που επηρεάζονται από τη νευτώνεια μηχανική επιχειρούν να αναλύσουν το γλωσσικό φαινόμενο ακολουθώντας μεθοδολογίες των θετικών επιστημών και επιδιώκοντας τη διατύπωση νόμων ντετερμινιστικής φύσεως, γενικής ισχύος, χωρίς κενά και εξαιρέσεις.

Ως τέτοιες γλωσσολογικές θεωρίες ο Itkonen θεωρεί τόσο εκείνες των Bloomfield, Harris και Chomsky, όσο και εκείνη του Greenberg, με διαφοροποιήσεις βεβαίως μεταξύ τους.

Επιστρέφοντας στη μελέτη της νεοελληνικής σύνθεσης, θα διαπιστώσουμε ότι ένα σύνολο αναλύσεων στα πλαίσια της γενετικής θεωρίας της μορφολογίας (ισχυρού ή ασθενούς λεξικαλισμού) διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, η κοινώς αποδεκτή ταξινόμηση των συνθέτων σε τύπους ανάλογα με τη λεξική κατηγορία των συστατικών τους αποτελεί την αφετηρία της μελέτης της σύνθεσης. Επομένως, αυτής της κατηγορίας οι έρευνες μπορούν να υπαχθούν στις θεωρίες της νευτώνειας μηχανικής. Η εστίαση στη λεξική κατηγορία συνθέτων και συνθετικών ή στην σχέση των συνθετικών μεταξύ τους έχει ως αφετηρία της αυτό που ο Itkonen (1978: 155) περιγράφει ως «μη εμπειρική φύση της γραμματικής». Από τις θεωρίες της νευτώνειας μηχανικής διατυπώνονται τα επιτρεπτά και τα μη επιτρεπτά πρότυπα σύνθεσης των λέξεων, ορίζονται οι κανονικότητες και οι εξαιρέσεις.

Το πραγματικό ερώτημα, ωστόσο, και για τη γραμματική αλλά και για τη γλώσσα δεν είναι γιατί αυτές ή οι άλλες λεξικές κατηγορίες συντίθενται σε σύνθετες λέξεις, αλλά κατά πρώτον ποιες σημασίες είναι αυτές που εκφράζονται σε σύνθετες λέξεις και κατά δεύτερον γιατί δεν εκφράζονται σε όλες τις γλώσσες με τον ίδιο τρόπο.

Η μελέτη της σημασίας των συνθέτων δεν συγκεντρώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις μορφολογικές μελέτες, αλλά ούτε και στις σημασιολογικές. Άξιες αναφοράς είναι οι εργασίες του Charitonidis (2015, 2017), ο οποίος επιχειρεί να μελετήσει τα σημασιολογικά και πραγματολογικά χαρακτηριστικά των συνθέτων λέξεων ακολουθώντας το πλαίσιο της Lieber (2004, 2007), σύμφωνα με το οποίο στην ανάλυση μη απλών λεξικών μονάδων συνυπάρχουν ένα δηλωτικό στρώμα (denotational tier, DE) και ένα κοινωνιο-εκφραστικό/πραγματολογικό στρώμα (socio-expressive/pragmatic tier, SE). Ο Charitonidis ορίζει από την αρχή τις βασικές κατηγορίες συνθέτων της Ράλλη (2007) και της Ralli (2013) σύμφωνα με τα πρότυπα σύνθεσης του δηλωτικού στρώματος, αλλά και του κοινωνιο-εκφραστικού/πραγματολογικού στρώματος σε δυαδικές δομές. Επομένως, εντοπίζει τον παράγοντα της σημασίας/πραγματολογίας και τον «κανονικοποιεί» παράλληλα και σε συνδυασμό με τον δηλωτικό και κατηγοριακό.

Ωστόσο, αυτό που εγείρει προκλητικά ερωτήματα είναι η μελέτη της σημασίας ως αφετηρίας για τη σύνθεση. Ενώ οι σημασίες των συνθετικών, των μερών του συνθέτου, είναι η απαραίτητη σημασιολογική αφετηρία –και ως εκ τούτου η συντακτική και σημασιολογική σχέση μεταξύ των μερών δεν μπορεί να παραλειφθεί από την όποια ανάλυση– η τελική σημασία του συνθέτου είναι απρόβλεπτη εάν δεν ληφθεί υπόψη η σημασιολογική και πραγματολογική εκκίνηση για τη δημιουργία κάθε συνθέτου, δηλαδή αυτό που ο Wameling-van Lint (1994: 657) αποκαλεί «κρυμμένο παράγοντα» (hidden factor), εννοώντας τη σχέση ανάμεσα στα συνθετικά από σημασιολογική και πραγματολογική πλευρά. Σε παλαιότερή έρευνα μου (Γιαννουλοπούλου 2001) είχα μελετήσει την «απροσδόκητη» σημασία σύνθετων λεξικών μονάδων, όπως *ποντικομαμή*, *κρασοκανάτα*, *ζηλιαρόγατα*, *τεμπελόσκυλο*, *κοψοχέρης*. Όλες αυτές αναφέρονται σε πρόσωπα, συνήθως με μεταφορικό ή μετωνυμικό τρόπο, ενώ όπου θα μπορούσε να υπάρχει και κυριολεκτική σημασία, π.χ. *κρασοκανάτα* «κανάτα κρασιού» ή *ζηλιαρόγατα* «ζηλιάρα γάτα», αυτή μοιάζει να υποχωρεί μπροστά στη μεταφορική «άνθρωπος που πίνει πολύ» ή «άνθρωπος που ζηλεύει πολύ» αντιστοίχως. Είναι δηλαδή βάσιμη η υπόθεση ότι η διαδικασία της σύνθεσης ενεργοποιήθηκε για να εκφραστεί η μεταφορική/μετωνυμική σημασία και όχι η κυριολεκτική. Επομένως, απαιτείται «κάτι παραπάνω» για να ερμηνευτεί όχι απλώς η σημασία των συνθέτων, αλλά αυτή καθαυτή η δημιουργία τους. Με τα λόγια του Taylor (1989: 92), «η αποδεκτότητα (δηλαδή η γραμματικότητα) μιας έκφρασης δεν είναι απλώς η λειτουργικότητα των σημασιολογικών και συντακτικών ιδιοτήτων των συστατικών της μερών. Η

αποδεκτότητα είναι επίσης μια λειτουργία ικανότητας ερμηνείας, δεδομένου ενός συγκεκριμένου υπόβαθρου γνώσης».

Με άλλα λόγια, από το πλήθος των σημασιολογικών σχέσεων που δυνητικά υπάρχουν ανάμεσα στα συνθετικά, η συμφωνία μεταξύ ομιλητή και ακροατή σε συγκεκριμένα γνωσιακά, κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα καθορίζει εκείνη που τελικά θα έχει η σύνθετη λέξη. Αυτές οι διαστάσεις, που δεν είναι διόλου αμελητέες για τη σύνθεση, δεν μπορούν να καλυφθούν από τα θεωρητικά μοντέλα που ακολουθούν τη μεθοδολογία των θετικών επιστημών ως προς τη διατύπωση κανονικοτήτων και «εξαιρέσεων» για τον απλό λόγο ότι οι κανονικότητες στη γλώσσα δεν είναι οι κανονικότητες των φυσικών φαινομένων. Άρα, θα μπορούσε να σκεφτεί κανείς ότι οι παλιές διενέξεις μεταξύ των «αναλογικών» και των «ανωμαλικών» του 3^{ου} π.Χ. αιώνα μέχρι τον 1^ο μ.Χ. αιώνα, που αναφέρθηκαν στην εισαγωγή του παρόντος άρθρου, άφησαν το αποτύπωμά τους στη σύγχρονη γλωσσολογική έρευνα.

3.2. Τα δαρβινικά μοντέλα και τα όριά τους: Εξέλιξη ή ιστορία;

Οι γλωσσολογικές θεωρίες που επηρεάζονται από το δαρβινισμό θεωρούν ότι «η βιολογία είναι πολύ περισσότερο ρεαλιστική μεταφορά για τη γλωσσολογία απ' ό,τι η φυσική» (Γίνον 1984: 24) και αναλύουν το γλωσσικό φαινόμενο με όρους τυχαίας μεταλλαγής, φυσικής επιλογής, ατομικής καινοτομίας και κοινωνικής αποδοχής. Στις γλωσσολογικές μελέτες για τη μορφολογία της ελληνικής τέτοιου τύπου προσεγγίσεις είναι όσες ακολουθούν τη θεωρία της γραμματικοποίησης είτε αποκλειστικά και συνολικά, είτε συμπληρωματικά με άλλες θεωρήσεις (π.χ. Dimela & Melissaropoulou 2009, Dimela & Ralli 2009), είτε συνδυάζουν περισσότερες της μιας προσεγγίσεις (π.χ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2001).

Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2001) μελετά το στοιχείο *-ώδ(ης)* στην ελληνική ως μια περίπτωση γραμματικοποίησης. Οι βασικές θεωρητικές παραδοχές της μορφολογικής ανάλυσης που έχει πραγματοποιήσει η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη σε μεγάλο μέρος του έργου της είναι εκείνες που προκύπτουν από το κατά βάση γενετικό μοντέλο της Corbin που ακολουθεί. Ωστόσο, αναγνωρίζει ότι απαιτείται να συνυπολογιστεί ο διαχρονικός παράγοντας στη μορφολογική ανάλυση (όπως άλλωστε και στο μοντέλο Corbin) και, επομένως, ο «συμβιβασμός» με την γραμματικοποίηση γίνεται ως εξής:

Ποια είναι λοιπόν η θέση της ιστορίας σε μια συγχρονική περιγραφή; Στο ερώτημα αυτό η Corbin απάντησε ως εξής: Ορισμένα φαινόμενα που δεν ανήκουν στην τωρινή μορφή της γλώσσας μπορούν να εμπλουτίσουν ή να επιβεβαιώσουν τη συγχρονική περιγραφή [...] Θεωρούμε ότι ειδικότερα στην περίπτωση της γραμματικοποίησης απαιτείται διαχρονική προοπτική για πολλούς λόγους. 1. Η διαχρονική προοπτική αυξάνει την ερμηνευτική δύναμη της γλωσσικής θεωρίας. 2. Οι γνωσιακοί και επικοινωνιακοί παράγοντες που υπόκεινται της γραμματικής σημασίας αποκαλύπτονται πιο καθαρά σε καταστάσεις μεταβλητότητας. 3. Μόνο μια διαχρονική προοπτική μπορεί να αποκαλύψει τον τρόπο σύνδεσης των σημασιών, ορισμένες από τις οποίες δεν υπάρχουν πια» (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2001: 74).

Οι έρευνες της Αναστασιάδη-Συμεωνίδη δεν αποτελούν πρωτοτυπικές περιπτώσεις της γενετικής θεωρίας, αλλά περισσότερο επιχειρούν συνδυασμούς διαφορετικών προσεγγίσεων.

Στις έρευνες των Dimela & Melissaropoulou (2009) και Dimela & Ralli (2009) μελετώνται περιπτώσεις οριακών μορφημάτων, τόσο της νέας ελληνικής, όσο και των διαλέκτων της, με τη βοήθεια των αναλυτικών εργαλείων της γραμματικοποίησης, αλλά

παραμένοντας στα θεωρητικά πλαίσια της λεξικής μορφολογίας. Στην πρώτη εργασία μελετώνται τα μορφήματα *σο-/σιο*, *σα-*, *ζω-*, *καλο-*, *κουτσο-*, *πολυ-*, *μισο-*, *ολο-*, ενώ στη δεύτερη το μόρφημα *σα-*. Στην έρευνα των Dimela & Melissaropoulou (2009) μελετώνται τα μορφήματα *σο-/σιο*, *σα-*, *ζω-*, *καλο-*, *κουτσο-*, *πολυ-*, *μισο-*, *ολο-* και διαπιστώνεται ότι τα εξεταζόμενα μορφήματα δεν έχουν σαφώς καθορισμένη ταυτότητα, είναι οριακά μεταξύ σύνθεσης και παραγωγής και χαρακτηρίζονται ως «επιρρήματα που μοιάζουν με προθήματα» (prefix like adverbs). Διατυπώνουν «μια ιεραρχία παραμέτρων ικανών να αναδείξουν τη μορφολογική ταυτότητα των στοιχείων, καθώς και τη θέση τους στο μορφολογικό συνεχές». Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι «η φωνολογική αλλαγή είναι παράγων που συμβάλλει, αλλά όχι αυτός που θα μπορούσε μόνος να καθορίσει αυτήν την αλλαγή, ενώ η σημασιολογική μετατροπή είναι εκείνη που ενεργοποιεί τη μετάβαση από τη σύνθεση στην προθηματοποίηση. Αποφασιστικά, η μετάβαση από μια λιγότερο σε μια περισσότερο γραμματική υπόσταση μοιάζει να καθορίζεται στη βάση των δομικών σχέσεων που εγκαθίστανται ανάμεσα στα μορφολογικά στοιχεία του σχηματισμού» (2009: 72).

Η παραπάνω ερμηνεία, επομένως, α) αποδίδει τη μετατόπιση στο μορφολογικό επίπεδο σε παράγοντες κατά πρώτο λόγο σημασιολογικούς και κατά δεύτερο φωνολογικούς, δηλαδή περιορίζεται στο εσωτερικό του γλωσσικού συστήματος και συνεπώς είναι μονοαιτιακή και ανεξάρτητη από το συγκεκριμένο και β) παραμετροποιεί τα χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα, οι Dimela & Melissaropoulou (2009: 76) υποστηρίζουν ότι «υπάρχει ανάγκη για μια ιεραρχική πρόταση επικεντρωμένη στην ιδιοσυγκρασιακή δομική συμπεριφορά των ενδιάμεσων αντικειμένων». Επομένως, οι δύο ερευνήτριες αφενός αποδέχονται την πρόταση για μορφολογικό συνεχές, η οποία έλκει την καταγωγή της από τον λειτουργισμό (Bybee 1985), αφετέρου χρησιμοποιούν την παραμετροποίηση των χαρακτηριστικών, η οποία είναι γνωστό ότι στο χώρο της γενετικής θεωρίας είναι εκείνη που περιγράφει την ποικιλομορφία.

Στη μελέτη των Dimela & Ralli (2009: 104) που αφορά το μόρφημα *σα-* διαπιστώνεται ότι «α) το *σα-* μπορεί να έχει γίνει σημασιολογικός εντατικός δείκτης (meaning intensifier) αλλά το αρχικό του νόημα είναι ακόμη διαφανές σε όλους τους σχηματισμούς με *σα-* και η εντατική του ιδιότητα χαρακτηρίζει επίσης συγκεκριμένες εμφανίσεις της λέξης *ίσα*, β) η μειωμένη μορφή *σα-* οφείλεται σε ανεξάρτητους φωνολογικούς λόγους και όχι σε ένα πιθανό καθεστώς προθήματος και γ) έχει περιορισμένη παραγωγικότητα, αφού συνδυάζεται μόνο με τοπικά επιρρήματα και όχι με όλα». Στην ανάλυση αυτή, επομένως, σε πλαίσια λεξικής μορφολογίας, επιχειρείται να αντιμετωπιστούν οι επιβιώσεις στη συγχρονία σημασιολογικών ιχνών της διαχρονίας με την αναγωγή στην παραμετροποίηση, την ιεράρχηση και την απόδοση σε αυτά ειδικής ταυτότητας, θέση δηλαδή πολύ κοντινή στις «εξαιρέσεις» της παραδοσιακής γραμματικής.

Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι παρόμοια «διαχείριση» των «ειδικών περιπτώσεων» επιχειρείται και σε άλλες γλώσσες, π.χ. από την Baeskow (2004), η οποία μελετά τα μη γηγενή (δηλαδή τα νεοκλασικά) μορφήματα της αγγλικής, αλλά και της γερμανικής στο πλαίσιο του μινιμαλιστικού προγράμματος και προτείνει ότι ιδιότητες μορφημάτων που προκύπτουν από την προέλευσή τους (π.χ. τη ρηματική) μπορούν να συμπεριληφθούν σε έναν προαιρετικό ετυμολογικό τομέα του λήμματός τους, που είναι προσβάσιμος σε ομιλητές με καλύτερη γνώση της γλώσσας. Στην προσέγγιση αυτή, δηλαδή, η ετυμολογική ή ιστορική πληροφορία τυποποιείται ως προαιρετικός τομέας του λήμματος. Ο χαρακτηρισμός «προαιρετικός» επίσης θυμίζει έντονα τις «εξαιρέσεις που επιβεβαιώνουν τον κανόνα».

Πέρα όμως από τους συνδυασμούς θεωρητικών αναλύσεων –συχνά επιστημολογικά αντιτιθέμενων μεταξύ τους, όπως η λεξική μορφολογία και ο

λειτουργισμός– και την απόδοση στις ειδικές περιπτώσεις του χαρακτηρισμού της «εξαιρέσης», έστω με κοινό τρόπο, η ίδια η φύση της διαδικασίας της γραμματικοποίησης, δηλαδή η εξέλιξη ενός λεξικού μορφήματος σε γραμματικό, έχει μικρή εφαρμογή στη σύνθεση των λέξεων, η οποία εμπλέκει κατ' εξοχήν λεξικά μορφήματα και όχι παραγωγικά. Η σύνθεση αποτελεί διαδικασία λεξικοποίησης, και γι' αυτό απαιτεί μια ευρύτερη θεωρία σχέσης του λεξικού με το γραμματικό στοιχείο, και βεβαίως σχέσης της γλωσσικής χρήσης και του γλωσσικού συστήματος.

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν τα μορφήματα που βρίσκονται σε ένα ενδιάμεσο καθεστώς μεταξύ του λεξικού και του γραμματικού στοιχείου. Το γεγονός ότι τέτοια μορφήματα σταθεροποιούν την ενδιάμεση μεταξύ λεξικού και γραμματικού στοιχείου ταυτότητά τους, ωστόσο, δοκιμάζει τα όρια των θεωρήσεων της γραμματικοποίησης, διότι αποδεικνύει ότι η εξέλιξη στη γλώσσα δεν είναι βιολογικού τύπου, αλλά ιστορικού. Υποστηρίζω ότι στη γλώσσα και τα μορφήματά της δεν ισχύει κάποιος ντετερμινισμός του είδους: λεξικό στοιχείο > παραγωγικό στοιχείο > κλιτικό στοιχείο > φωνολογική εξασθένηση > απώλεια. Στοιχεία όπως τα αρχαιοελληνικής καταγωγής μορφήματα των επιστημονικών λεξιλογίων *βιο-*, *υδρο-*, *-λογία*, *-ποίηση* κ.ά., τα οποία μετέχουν σε σύνθετες λεξικές μονάδες χωρίς να υπάρχουν ως ελεύθερα λεξικά θέματα στη γλώσσα (ούτε στην ελληνική και βέβαια ούτε στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες), δείχνουν ότι η εξέλιξη στη γλώσσα δεν είναι προβλέψιμη ούτε αναγκαστική. Οι πιέσεις των συμφραζομένων, οι δηλωτικές ανάγκες, η ιστορικότητα κάθε γλώσσας (άρα και της Γλώσσας) καθιστούν την εξέλιξη των μορφών και των σημασιών ένα περίπλοκο πρότυπο αφενός εξέλιξης, μεταβολής και ρευστότητας, αφετέρου σταθεροποίησης και συστηματικότητας. Όπως διατυπώνεται από την Bybee (2006: 730),

Η χρήση τροφοδοτεί τη δημιουργία της γραμματικής ακριβώς τόσο όσο η γραμματική καθορίζει το σχήμα της χρήσης. Η ενεργή γλωσσική χρήση δεν μπορεί να παραλειφθεί από τη μελέτη της γραμματικής, διότι συνιστά μεγάλο μέρος της ερμηνείας του γιατί οι γλώσσες έχουν γραμματική και ποια μορφή παίρνει η γραμματική.

Συνοψίζοντας, στη μορφολογία των γλωσσών υπάρχει εξέλιξη αλλά όχι βιολογικού τύπου. Στη μορφολογία (αλλά και στη γλώσσα γενικότερα) υπάρχει ιστορική εξέλιξη.

4. Η «αμήχανη» θέση της ιστορικής διάστασης στις μορφολογικές αναλύσεις

Τα μορφολογικά μοντέλα που χαρακτηρίσαμε ως υπαγόμενα στη «νευτώνεια μηχανική» επιδιώκουν τη νομολογική περιγραφή των μορφολογικών διαδικασιών –και επομένως της σύνθεσης– εμμένοντας στη συγχρονική διάσταση. Όταν κάποια σύνθετα θεωρούνται ως επιβιώσεις της διαχρονίας, καταλαμβάνουν ένα περιθωριακό ρόλο εξαιρέσης, π.χ. τα σύνθετα ονόματα που παράγονται στη βάση του προτύπου P+O → O, όπως *κοινοχέρης*, περιγράφονται από τη Ralli (1992: 150) ως απομεινάρια των αρχαιοελληνικών συνθέτων (π.χ. *μισάνθρωπος*, *φιλόκαλος*, *φυγόπονος*). Η Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1996: 101, 108) εντάσσει την περίπτωση P+O → O στην τυπολογία των συνθέτων με αντίστοιχο παράδειγμα το *χασομέρης* και θεωρεί ότι η αντιστροφή της σειράς όρισμα-κατηγορημα που συμβαίνει στην περίπτωση αυτή είναι περιθωριακή.

Από την άλλη, τα μορφολογικά μοντέλα δαρβινικού τύπου αντιμετωπίζουν εξελικτικά τις μορφολογικές διαδικασίες, επιμένοντας στη μετατροπή των λεξικών στοιχείων σε γραμματικά και όταν η εξέλιξη για κάποιο λόγο διαταραχθεί (π.χ. συμφύματα, νεοκλασική σύνθεση) αδυνατούν να ερμηνεύσουν το φαινόμενο και καταφεύγουν επίσης σε προτάσεις ορολογίας για να απεμπλακούν από το πρόβλημα ερμηνείας.

Κατά συνέπεια, και οι δύο εκδοχές μορφολογικών αναλύσεων συναντούν για διαφορετικούς –έως αντιθετικούς λόγους– τα όριά τους, όταν έρχονται αντιμέτωπες με το ρόλο της διαχρονικής διάστασης ή, ευρύτερα, της ιστορίας στα λεξιλόγια και τους μορφολογικούς κανόνες των γλωσσών. Ο βασικός λόγος που από διαφορετικές θεωρήσεις το λεξιλόγιο παρομοιάζεται με φυλακή παρανόμων έγκειται στο ότι οι μορφολογικές θεωρίες πρέπει να διατυπώσουν κανόνες (μορφολογικούς) στο λεξιλόγιο που χαρακτηρίζεται από όλων των ειδών τις ιδιοσυστασίες. Οι ιδιοσυστασίες όμως προκύπτουν από την ιστορικότητα των σημασιών, από τη μνήμη των λέξεων, από την επιβίωση παλιών σημασιών (με τις μορφοποιήσεις τους) και από την ανάγκη για νεολογία, η οποία –ενδιαφέρουσα παραδοξότητα– για να παραχθεί ενεργοποιεί παλιές μορφές με νέα ή ανανεωμένη σημασία.

Εάν η γλώσσα είναι ένα σύστημα γραμματικών κανόνων και ένας αριθμός λέξεων (και σημασιών), η μορφολογία έχει την ανάγκη της συνύπαρξης των μεν και των δε για να μπορεί να υπάρξει ως επίπεδο ανάλυσης. Αυτός είναι ο βασικός λόγος που μεγάλο μέρος της γενετικής θεωρίας για τη μορφολογία επικεντρώνεται στη σχέση της με τη σύνταξη και στο κατά πόσο καθορίζεται από τους συντακτικούς κανόνες ή διαθέτει κανόνες δικούς της, που όμως «οφείλουν» να είναι παρόμοιοι με εκείνους της σύνταξης, υπό την έννοια των νομολογικών τους ιδιοτήτων. Ωστόσο, η μελέτη της μορφολογίας της σύνθεσης απαιτεί επειγόντως την απάντηση στο ερώτημα εάν η βάση της Γραμματικής είναι ή όχι εμπειρική, με άλλα λόγια εάν η μελέτη της Γραμματικής είναι κάπως σχετική με τη μελέτη της Γλώσσας. Με αυτήν την αφοριστική διατύπωση εννοώ ότι στη συντακτική ανάλυση θα ήταν αποδεκτό να περιγραφούν οι κανόνες και η δυνατότητα εφαρμογής τους. Ακόμη και στη μορφολογία της κλίσης ή και της παραγωγής θα μπορούσε η περιγραφή να φτάσει στο ποιες δυνατότητες προθηματοποίησης ή επιθηματοποίησης προσφέρει το σύστημα σε μια ορισμένη συγχρονία και να χαρακτηρίσει άλλες τέτοιες δυνατότητες ως απαρχαιωμένες ή ως λόγιες ή ως δάνειες, δηλαδή απλώς να τους δώσει ένα όνομα. Όμως, στη μορφολογία της σύνθεσης δεν μπορεί να αποφύγει τα ερωτήματα για το ποιες σημασίες συντίθενται και κυρίως για το γιατί η τελική σημασία του συνθέτου δεν προκύπτει απλώς από τη σημασία των μερών. Τι είναι δηλαδή αυτός ο περίφημος «κρυμμένος παράγοντας» που προαναφέρθηκε.

Όπως έχει αναφέρει ήδη ο Bolinger, «οι λέξεις δεν δημιουργούνται για να εξαχθούν οι σημασίες από τα στοιχεία τους και να συντεθεί μια καινούργια σημασία από αυτές. Η νέα σημασία υπάρχει πρώτα και ο δημιουργός αναζητά τον καλύτερο τρόπο να την εκφράσει χωρίς πολλή φασαρία» (1975: 109). Εξίσου καίρια είναι και η διατύπωση του Itkonen (1983: 192) για τη διαδικασία της σύνθεσης:

Η περιγραφή αυτής της διαδικασίας σε όλες τις τις λεπτομέρειες είναι νόμιμο καθήκον της γλωσσολογίας. Αλλά ο μη αλγοριθμικός χαρακτήρας αυτού του τύπου της περιγραφής είναι, ας πούμε, υπερτιθέμενος (superimposed) στον μη αλγοριθμικό χαρακτήρα της αρχικής πράξης της σύνθεσης. Ως εκ τούτου, η σύνθεση είναι ένα διπλό (twofold) αντιπαράδειγμα στη θέση της συνδυαστικότητας (compositionality).

Ο «κρυμμένος παράγοντας», ο μη αλγοριθμικός χαρακτήρας σε σύνθετα όπως *ποντικομαμή*, *ζηλιαρόγατα* ή *τεμπελόσκυλο* είναι η μεταφορά, αλλά όχι μόνο ως γνωστική διαδικασία, κυρίως ως προϊόν συγκεκριμένων πολιτισμικών συμφραζομένων. Επομένως, εδώ ενεργοποιείται η γλωσσική κοινότητα ως πολιτιστική και ιστορική οντότητα και όχι απλώς ως κοινότητα ομιλητών με την ίδια προδιατεθειμένη ικανότητα να παράγουν σύνθετες λέξεις με βάση τους αποδεκτούς τύπους. Με τα λόγια του De Mauro (2002: 170), «Από την πιο εξεζητημένη πνευματική ζωή έως την πιο τετριμμένη καθημερινή πρακτική, τα συστατικά μιας κοινότητας, η οποία αναγνωρίζεται επειδή ανατρέχει σε

έναν κοινό πυρήνα λεξικών και μορφολογικών μονημάτων, βρίσκουν στη σημασιολογική ευελιξία και επεκτασιμότητα τα μέσα για να κατανοήσουν και να γίνουν κατανοητά και συγχρόνως να βρουν μια ιδιαίτερη υφολογική σφραγίδα –ατομική ή ομαδική–, όταν θέλουν και εφόσον ξέρουν να το κάνουν».

Ειδικά για τη μελέτη της νεοελληνικής σύνθεσης, η συνύπαρξη λεξικών στοιχείων πολλών διαχρονικών προελεύσεων και επιπέδων ύφους (λόγιου και λαϊκού κατά βάση) μας φέρνει μπροστά σε ενδιαφέρουσες συνυπάρξεις στοιχείων όπως το *-λογία* (1) με τη σημασία «επιστημονική ενασχόληση» π.χ. *βιολογία*, *υδρολογία* και *-λογία* (2) με τη σημασία «μιλώ για κάτι, συνήθως κατ' επανάληψη και ανοήτως» π.χ. *εκλογολογία*, *προεδρολογία*, στα οποία η μεν νομολογική αντίληψη θα διακρίνει δύο διαφορετικά στοιχεία, η δε δαρβινικού τύπου ανάλυση καλείται να εξηγήσει γιατί η εξέλιξη δεν είναι ενιαία και στο μεν πρώτο έχουμε σταθεροποίηση και εξειδίκευση σημασίας, στο δε δεύτερο έχουμε δεύτερο συνθετικό άμεσα συνδεδεμένο με τη λεξική σημασία του *λέγ-ω*.

5. Οι μορφολογικές θεωρίες και η σχέση της Γραμματικής με τα εμπειρικά δεδομένα

Στο άρθρο του Grammars as objects of knowledge: The availability of dispositionalism (2020) ο Σάββας Τσοχατζίδης πραγματοποιεί μια σύνθετη, βιτγκενσταϊνής έμπνευσης, ανασκευή της τσομσκιανής άποψης ότι η γραμματική γνώση είναι εγκεφαλική κατάσταση και όχι συμπεριφορική προδιάθεση. Συζητά τη διαθεσιμότητα του προδιαθετισμού και το κατά πόσο οι γραμματικές είναι αντικείμενα γνώσης. Καταλήγει ο Τσοχατζίδης: «Ένα παιδί το οποίο σε κανένα σημείο όλης του της ζωής δεν *χρησιμοποίησε* μια γλώσσα –ποτέ δεν την μίλησε, ποτέ δεν την κατανόησε, ποτέ δεν σκέφτηκε καν σε αυτήν– δεν μπορεί να λεχθεί ότι *γνωρίζει* αυτή τη γλώσσα, αδιάφορα από το ποια είναι η αρχιτεκτονική του εγκεφάλου του» (όπ.π.: 327).

Το φιλοσοφικό περιβάλλον αυτής της διατύπωσης και της σχετικής συζήτησης μοιάζει εκ πρώτης όψεως μακρινό από το αντικείμενο του παρόντος άρθρου. Ωστόσο, αυτές οι λιτές και στριφνές διατυπώσεις τόσο του έργου όσο και της διδασκαλίας του Τσοχατζίδη, με ώθησαν να διερευνήσω στο παρόν άρθρο ποιες είναι οι επιστημολογικές προϋποθέσεις των μορφολογικών θεωριών κατά την ανάλυση της σύνθεσης, και πιο ειδικά της σύνθεσης της νέας ελληνικής. Η διερεύνηση κατέδειξε ότι η βασική αντίληψη της γενετικής θεωρίας ότι η Γραμματική είναι λίγο ή πολύ ανεξάρτητη από τη Γλώσσα είναι κυρίαρχη ρητά ή υπόρρητα στις μορφολογικές μελέτες της σύνθεσης της νέας ελληνικής. Ενωώ ότι ακόμη και όταν οι μελέτες δεν ακολουθούν πιστά ένα γενετικό μοντέλο ή όταν το ακολουθούν σε συνδυασμό με διαχρονικές προσεγγίσεις, έχουν ως βασικό στόχο να διατυπώσουν κανονικότητες νομολογικού τύπου, πολύ συχνά απομακρυσμένες από τα εμπειρικά δεδομένα. Ειδικά για τη μορφολογία της σύνθεσης, οι ιδιοσυστασίες του Λεξικού δοκιμάζουν τα όρια των θεωρητικών μοντέλων, διότι στη διαδικασία της σύνθεσης συνυπάρχει η λεξική και η γραμματική διάσταση της γλώσσας. Οι περισσότερες μορφολογικές θεωρήσεις εκκινούν από τη μορφή των συνθέτων και των προτύπων σύνθεσης και επιχειρούν να διαχειριστούν τις σημασίες επί αυτών.

Η άποψη που διατυπώθηκε εδώ είναι ότι η επίγνωση των επιστημολογικών διαστάσεων των μορφολογικών αναλύσεων πιθανόν να μας οδηγήσει στην αντιστροφή της περιγραφής και στην ανάδειξη του κεντρικού ρόλου της νέας σημασίας (είτε ως προβλέψιμης, είτε κυρίως ως απρόβλεπτης, μη αλγοριθμικής) στην ενεργοποίηση της μορφολογικής διαδικασίας της σύνθεσης. Επομένως, η σύνθεση μπορεί να ιδωθεί ως προϊόν ενός άλματος που δεν προκύπτει μόνο από τις γνωστικές ιδιότητες ενός εκάστου ομιλητή, αλλά από τη γλωσσική κοινότητα ως ιστορική και πολιτισμική οντότητα της συγχρονίας με ενεργό το ρόλο της μνήμης των σημασιών. Εάν γίνει αυτή η αντιστροφή, εάν αλλάξει η οπτική γωνία, τότε το ερώτημα του γιατί υπάρχει η μορφολογία και ποια η σχέση της με τη σύνταξη πιθανόν να αναδιατυπωθεί. Οι συνέπειες μιας τέτοιας

αντιστροφής τόσο για τη συνολική θεωρία της γλώσσας, όσο και για τη φιλοσοφία της επιστήμης μας θα είναι ενδιαφέρουσες.

Βιβλιογραφία

- Αναγνωστόπουλος, Γ. 1927. Σύντομος ιστορία των γλωσσικών μελετών. *Αθηνά* 39, 73-100.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1996. Η νεοελληνική σύνθεση. Στο Γ. Κατσιμαλή & Φ. Καβουκόπουλος (επιμ.) *Ζητήματα νεοελληνικής γλώσσας. Διδακτική προσέγγιση*. Ρέθυμνο: Πανεπιστήμιο Κρήτης, 97-120.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 2001. Το στοιχείο –ώδ(ης) στην ελληνική. Μια περίπτωση γραμματικοποίησης. *Πρακτικά 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 71-86.
- Ανδρέου, Μ. & Κολιοπούλου, Μ. 2011. Η σύνθεση στην κυπριακή και καλύμνικη διάλεκτο: Μια πρώτη συγκριτική προσέγγιση. *Νεοελληνική Διαλεκτολογία* 6, 7-29.
- Ανδριώτης, Ν. 1956. *Συμβολή στη νεοελληνική σύνθεση*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Ανδριώτης, Ν. 1967. *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη.
- Anastassiadou, A. 1980. La composition en grec moderne d'un point de vue diachronique. *Lalies. Actes des sessions de linguistique et de littérature* 2, 77-90.
- Anderson, S. R. 2005. *Aspects of the Theory of Clitics*. Oxford: Oxford University Press.
- Aronoff, M. & K. Fudeman. 2011. *What is Morphology?* West Sussex: Wiley Blackwell.
- Baeskow, H. 2004. *Lexical Properties of Selected Non-native Morphemes of English*. Tübingen: Gunter Narr.
- Blevins, J.P. 2013. Word-based morphology from Aristotle to modern WP (Word and Paradigm) models. In K. Allan (ed.) *The History of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 375-395.
- Bloomfield, L. 1957 [1926]. A set of postulates for the science of language. In M. Joos (ed.) *Readings in Linguistics I. The Development of Descriptive Linguistics in America, 1925-56*, Chicago: The Chicago University Press, 26-31.
- Bloomfield, L. 1933. *Language*. New York: Holt.
- Bolinger, D. 1975. *Aspects of Language*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Bybee, J. 1985. *Morphology. A Study of the Relation between Meaning and Form*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- Bybee, J. 2006. From usage to grammar: The mind's response to repetition. *Language* 82(4), 711-733.
- Γιαννουλοπούλου, Γ. 2001. Σημασιολογικά στοιχεία της νεοελληνικής σύνθεσης. *Πρακτικά του 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 103-111.
- Γιαννουλοπούλου, Γ. 2023. Σύνθεση λέξεων: Μια διαδικασία σχηματισμού λέξεων με κοινωνιογλωσσικά χαρακτηριστικά. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 42, 97-104.
- Carstairs-McCarthy, A. 2010. *The Evolution of Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Charitonidis, C. 2015. The morphology-pragmatics interface in Modern Greek compounding. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 51(1), 27-73.
- Charitonidis, C. 2017. Attitudinal compounds in Modern Greek: An empirical study. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 37, 181-200.
- Chomsky, N. 1970. Remarks on nominalization. In R. A. Jacobs & P. S. Rosenbaum (eds) *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham/MA: Ginn, 184-221.
- Chomsky, N. 1986. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. New York: Praeger.
- Chomsky, N. 1993. A minimalist program for linguistic theory. In K. L. Hale & S. J. Keyser (eds) *The View From Building 20: Essays in Linguistics in Honor of Sylvain Bromberger*. Cambridge, MA: The MIT Press, 1-52.
- Christofidou, A. 1994. *Okkasionalismen in poetischen Texten. Eine Fallstudie am Werk von O. Elytis*. Tübingen: Gunter Narr.

- Christofidou, A. 1997. A textlinguistic approach to the phenomenon of multi-word compounds in Greek. *Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics*. Graz: Neugebauer Verlag, 67-75.
- De Mauro, T. 2002. *Μικρή σημασιολογία των μη ρηματικών και των φυσικών-ιστορικών γλωσσών*. (Μτφρ. Μ. Κονδύλη). Αθήνα: Νήσος.
- Dimela E. & Melissaropoulou, D. 2009. On prefix like adverbs in Modern Greek. In A. Ralli (ed.) *Patras Working Papers in Linguistics. Special issue: Morphology*, University of Patras, 72-94.
- Dimela E. & Ralli, A. 2009. Prefixation versus compounding: A case study from the dialects of Aivali and Moschonisia. In A. Ralli (ed.) *Patras Working Papers in Linguistics. Special issue: Morphology*, University of Patras, 95-106.
- Di Sciullo, A.-M. & E. Williams. 1987. *On the Definition of Word*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Dressler, W. U. 1985. On the predictiveness of Natural Morphology. *Journal of Linguistics* 21, 321-337.
- Emonds, J. 2002. A common basis for syntax and morphology: Tri-level lexical insertion. In P. Boucher (ed.) *Many Morphologies*. Somerville: Cascadilla Press, 235-262.
- Giannouloupoulou, G. 2015. Morphological contrasts between Modern Greek and Italian: The case of compounding. *Languages in Contrast* 15(1), 65-80.
- Givón, T. 1971. Historical syntax and synchronic morphology: An archaeologist's field trip. *Chicago Linguistic Society* 7, 394-415.
- Givón, T. 1984. *Syntax: A Functional-Typological Introduction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Heine, B., Claudi, Ul. & F. Hünemeyer. 1991. *Grammaticalization: A Conceptual Framework*. Chicago: University of Chicago Press.
- Halle, M. 1973. Prolegomena to a theory of word formation. *Linguistic Inquiry* 4, 3-16.
- Hopper, P. J. & Closs Traugott, E. 2003. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Θαβώρης, Α. 1969. Ουσιαστικά από επίθετα (και μετοχές) στη Νέα Ελληνική. *Ελληνικά Παράρτημα* 19. Θεσσαλονίκη.
- Itkonen, E. 1978. *Grammatical Theory and Metascience: A Critical Investigation into the Methodological and Philosophical Foundations of "Autonomous" Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Itkonen, E. 1983. *Causality in Linguistic Theory*. London: Croom Helm.
- Itkonen, E. 2013. Philosophy of linguistics. In K. Allan (ed.) *The Oxford Handbook of the History of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, 747-774.
- Itkonen, E. 2020. Three models for linguistics: Newtonian mechanics, Darwinism, axiomatics. In R. M. Nefdt, C. Klippi, B. Karstens (eds) *The Philosophy and Science of Language*. Cham: Palgrave Macmillan, 195-212.
- Klavans, J. 1985. The independence of syntax and phonology in cliticization. *Language* 61(1), 95-120.
- Koutsoukos, N. & A. Efthymiou 2023. Derivational morphology in Modern Greek. *Journal of Greek Linguistics* 23, 215-286.
- Λυριωτάκης, Θ. 2021. Η σύνθεση λέξεων στις ροδιακές γλωσσικές ποικιλίες. Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Lieber, R. 1983. Argument linking and compounds in English. *Linguistic Inquiry* 14(2), 251-286.
- Lieber, R. 1987. *An Integrated Theory of Autosegmental Processes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lieber, R. 1988. Phrasal compounds in English and the morphology-syntax interface. *Papers from the 24th Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society, Part Two: Parasession on Agreement in Grammatical Theory*. Chicago: Chicago Linguistic Society, 202-222.
- Lieber, R. 1992. *Deconstructing Morphology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lieber, R. 2004. *Morphology and Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lieber, R. 2007. The category of roots and the roots of categories: What we learn from selection in derivation. *Morphology* 16, 247-272.
- Μαλικούτη-Drachman, A. 1970. *Μετασχηματιστική μορφολογία του νεοελληνικού ονόματος*. Αθήναι: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας.
- Μηνάς, Κ. 1978. *Η μορφολογία της μεγεθύνσεως στην ελληνική γλώσσα*. Δωδώνη, Παράρτημα αρ. 8. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1969. *Ο δια συνθέσεως υποκορισμός εις την Ελληνικήν*. Αθήναι: Βιβλιοθήκη Σ. Σαριπόλου.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1983. Συνοπτικό διάγραμμα της σημερινής καταστάσεως των γλωσσολογικών σπουδών στην Ελλάδα. *Πρακτικά Β' Συμποσίου Γλωσσολογίας του Βορειοελλαδικού χώρου* (13-15.4.1978). Θεσσαλονίκη: IMXA, 209-240.
- Manolessou, I. & Tsolakidis, S. 2009. Greek coordinated compounds: Synchrony and diachrony. *Patras Working Papers in Linguistics* 1, 23-39.
- Meillet, A. 1920. *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*. Paris: Hachette.
- Nefdt R. M. 2019. The philosophy of linguistics: Scientific underpinnings and methodological disputes. *Philosophy Compass* 14:e12636.
- Παπαγεωργίου, Γ. 1977. *Η παραγωγή και η σύνθεση λέξεων στη Νέα Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα.
- Ralli, A. 1992. Compounds in Modern Greek. *Rivista di Linguistica* 4(1), 143-174.
- Ralli, A. 2003. Morphology in Greek Linguistics: A state of the art. *Journal of Greek Linguistics* 4, 77-130.
- Ράλλη, Α. 2007. *Η σύνθεση λέξεων. Διαγλωσσική μορφολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, A. 2013. *Compounding in Modern Greek*. Dordrecht: Springer.
- Scalise, S. & Guevara, E. 2005. The lexicalist approach to word-formation and the notion of the lexicon. In P. Stekauer & R. Lieber (eds) *Handbook of Word Formation. Studies in Natural Language and Linguistic Theory*. Vol. 64. Dordrecht: Springer, 147-187.
- Selkirk, E. 1982. *The Syntax of Words*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Taylor, J. 1989. *Linguistic Categorisation. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1941. *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Αθήνα: ΟΕΣΒ.
- Τσερεπής, Γ. 1902. *Τα σύνθετα της ελληνικής γλώσσας*. Αθήναι: Σακελλαρίου.
- Tsohatzidis, S. 2020. Grammars as objects of knowledge: The availability of dispositionalism. In S. L. Tsohatzidis (ed.) *Truth, Force, and Knowledge in Language. Essays on Semantic and Pragmatic Topics*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 319-328.
- Wameling-van Lint, G. P. J. 1994. Compounds: Semantics and pragmatics. In R. E. Asher (ed.) *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon. Vol. 2, 657-659.
- Ziem, A. 2015. Desiderata und Perspektiven einer Social Construction Grammar. In A. Ziem & A. Lasch (eds) *Konstruktionsgrammatik IV. Konstruktionen als soziale Konventionen und kognitive Routinen*. Tübingen: Stauffenburg, 2-22.
- Zwicky, A.M. 1977. *On Clitics*. Bloomington: University Linguistics Club.